

טרנסצנדנטי או אימננטי*

הרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל

ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אֱלֹהִים וזה שער השמים.

(בראשית כ"ח, י"ז)

הרמב"ן מבאר, כי יעקב מדבר כאן על שני מקומות שונים: בית אֱלֹהִים מחד, ושער השמים מאידך.¹ אולם, ראשונים אחרים מבארים כי מדובר על מקום אחד שמהווה הן בית אֱלֹהִים הן שער השמים. כך אומר רש"י וכן רבי אברהם בן עזרא:

הוא בית המקדש שהוא שער לעלות משם התפילות והקרבנות.

ואכן, יש לחקור מהו אותו 'שער השמים' – האם הוא מהווה ישות עצמאית, נפרדת העומדת בפני עצמה, מנותקת מ'בית', או שמא קשורה היא קשר הדוק עם הבית?

חקירה זו מזכירה את מצוות מזוזה, בה נאמר: "וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך" – מצד אחד בית, ומצד שני שער. ואכן, נחלקו ראשונים האם יש חובה להקים מזוזה על שער, כשהוא איננו מהווה חלק מבית (כגון שער לחצר שאין בה בית) או שמא דווקא בשער הבית קיימת המצווה. בכל אופן, לדעת כולם, יש קשר הדוק בין השער לבית עצמו, וכשקובעים מזוזה בשער הבית היא חייבת להיות בתוך הבית, בכניסה אליו ולא מבחוץ בשער החיצוני לו.

משמעות הדברים איננה הלכתית גרידא; יש כאן רעיון מחשבתי עמוק ועקרוני. ישנן תפיסות פילוסופיות המבינות את המציאות האלהית כדבר טרנסצנדנטאלי, מרוחק מאוד: הקב"ה שוכן בשמים ואין לו שום קשר עם הארץ החומרית, הגשמית והמאוסה יחסית לעולמות העליונים. מאידך, ישנן תפיסות פילוסופיות התופסות את אֱלֹהִים כדבר אימננטי, קרוב ביותר, כמו חברותא של האדם – הקב"ה נמצא בעולם והעולם הוא הקב"ה. תפיסה זו מזהה את האֱלֹהִים עם הטבע. היהדות שוללת לחלוטין שתי גישות אלו. אנו סוברים כי "הקב"ה

מקומו של עולם, ואין העולם מקומו", ועם כל זאת הקב"ה קרוב אלינו ומשגיח עלינו בכל רגע ובכל שעה. השמים אינם מנותקים מהארץ: "בראשית ברא אֱלֹהִים את השמים ואת הארץ" וכן "שמע ישראל ה' אֱלֹהֵינו ה' אחד" – אין ניתוק בין ה' בארץ לבין ה' בשמים – הכל אחד. היחס בין אֱלֹהִים השמים לאֱלֹהִים הארץ הוא יחס הסותר עצמו. מצד אחד, אי אפשר לתפוס כלל את הקב"ה שמלא כל הארץ כבודו ומשכנו בשמים מעל ועל הארץ מתחת. ומצד שני, אנו מתפללים אל בית המקדש, בית בו שכנתו של הקב"ה שורה, בארץ בלבד.

סתירה זו בולטת בתפילת שלמה:

האומנם ישב אֱלֹהִים על הארץ? הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלך אף כי הבית הזה אשר בנית!
(מלכים א' ח, כ"ז)

ועם כל זאת, פותח שלמה:

בנה בנית בית זבל לך, מכון לשבתך עולמים.
(מלכים א' ח, י"ג)

המפתח ליישוב הסתירה נעוץ בפרשתנו – "אין זה כי אם בית אֱלֹהִים, וזה שער השמים". אכן, אותו מקום מהווה מצד אחד צמצום נוראי של הקב"ה – "בית אֱלֹהִים" – הקב"ה האימננטי נמצא בארץ, מוגבל בבית, ומצד שני "שער השמים" – אותו הבית עצמו הוא שער לאֱלֹהִים הטרנסצנדנטאלי, הבלתי נתפס, אשר בשמים מעל.

כך גם יש להבין את מצוות מזוזה: כשאנו נכנסים לבית אין להתנתק מהמציאות האלהית בטבע בחוץ. עם הכניסה לבית, בשער, אנו מקיימים את מצוות המזוזה, המורה על מציאות אֱלֹהִים; משכן ה' בתוך הבית פנימה.

תפיסה זו איננה מוגבלת רק למצווה זו, אלא מהווה ראייה כללית של העולם כולו וכאמירת חז"ל:

עולם הזה דומה לפרוזדור, עולם הבא דומה לטרקלין. התקן עצמך לפרוזדור כדי שתיכנס לטרקלין.
(אבות ד', א')

לא רק בית המקדש מהווה בית אֱלֹהִים ושער השמים בחדא מחתא; העולם כולו מהווה בעצם בית בפני עצמו – "ויפה שעה אחת של דברי תורה בעולם הזה מכל חיי העולם הבא", ועם כל זאת אינו אלא שער, פרוזדור לעולם הבא.

מהאמור כאן, צריכים אנו להסיק לגבי חיי היום-יום שלנו. הכתוב מנחה אותנו להתנהג באופן פרדוקסלי – אנו צריכים לראות בעולמנו את הקב"ה, להתפעל מן הטבע, להרגיש את המציאות האלהית בחיינו כאן בכל מקום ובכל זמן – התפיסה האימננטית, זה 'בית אֱלֹהִים'.

עם כל זאת, בל נשכח שעולמנו הינו רק אשנב ופתח בלבד לעולם אחר; כאן אנו נמצאים רק ב'שער השמים' – עולם השמים הטרנסצנדנטאלי, מרוחק מאתנו, והקב"ה – 'לית מחשבא דתפיסא ביה כלל'.

אנו צריכים לראות
בעולמנו את הקב"ה,
להתפעל מן הטבע –
להרגיש את
המציאות האֱלֹהִית...
עם כל זאת, בל נשכח
שעולמנו הינו רק
אשנב ופתח בלבד
לעולם אחר;

* סיכום שיחה שנאמרה בשבת פרשת ויצא, תש"ן. סוכמה על ידי דוד טי.

1 א שהאחד הוא באר שבע והשני ירושלים, או שהאחד ירושלים והשני בית-אל.